

Türkmen Kardeşlik Ocağı

kardeşlik

Kültür Edebiyat ve Sanat Dergisi
Sayı : 345 - 346 - 347
Temmuz - Ağustos - Eylül 2018

Mayıs 1961 yılında yayın hayatına
başlayan bu dergi
Türk Dünyası
Edebiyat Dergileri üyesidir

**TKO Adına imtiyaz sahibi
ve**

Genel Yayın Yönetmeni
Doç. Dr. Necdet Yaşar BAYATLI

Genel Yayın Yönetmen Yardımcısı
Dr. Sabah Abdullah KERKÜKLÜ

Yazı İşleri Kurulu
Habib HÜR MÜZLÜ
Vahideddin BAHAEDDİN
Dr. Ali Hüseyin MÜFTÜ
Dr. Ahmet Ferman ÇELEBİ
Adnan Ahmet GÂİP

Temsilciler

Gülşen CELAL Bağdat
Adnan ASAFOĞLU Tuzhurnatı
Dilşat TERZİ Erbil

**Dergi , Irak Gazeteciler
Sendikası Üyesidir**
Üyelik Numarası : 1510

E-mail :
kardeslikdergisi@gmail.com

Tasarım
Hüseyin Lütfi Avni

İçindekiler

- ✿ Birkaç Söz 2
- ✿ Irak Türkmen Folklorunda Doğum Öncesi Halk İnançları(1)
Doç. Dr. Necdet Yaşar Bayatlı 4
- ✿ Türk Kültür Coğrafyası Halk İnançlarında Geçmişten
Günümüze Kamlumbağa
Dr. Yaşar Kalafat 16
- ✿ Şeyh-i Senan-i Efsanesinin Yayılma Trayektorisi (XX-XXI)
Prof.Dr. Lütviyye Asgerzade 21
- ✿ Azerbaycan'da Baş ve Baştaki Organlarla İlgili Halk
Tedavi Usulları
Yrd. Doç. Dr. Doğan Kaya 31
- ✿ Irak Türkmenlerinin Yakın Geçmişinde Türkçe Eğitim
Önder Saatçi 36
- ✿ Nesimi-zade Hulûsi-i Bitlisi'nin Matem Adlı Eseri ve
Kerkük ile İlişkisi
Prof. Dr. Mehmet Ömer Kazancı 46
- ✿ Sigara, İçki ve Uyuşturucu ile Mankurtlaştırmak
Prof. Dr. Nurullah Çetin 50
- ✿ Soranımız Casım Babaoğlu 51
- ✿ Ortaçağda Kerkük-Musul Havalisinde Ahilik ve
Günümüze Etkileri Dilara Altaş 52
- ✿ Özbek Şair, Yazar ve Çevirmen
Prof. Dr. Babahan Muhammet Şerif'ten Şiirler
Mustafa Kazancı 59

Irak Türkmenlerinin Yakın Geçmişinde Türkçe Eğitim

Irak Türkmenleri çok yakınımızda olmalarına rağmen bize en “ırak” kalmış bir Türk topluluğu. Bu topluluğun yakın geçmişinde 15 Kasım 1918 tarihi bir dönüm noktası teşkil ediyor. Bu tarihte, bir Osmanlı vilayet merkezi olan Musul İngilizlerce işgal edildi ve artık Irak topraklarındaki Osmanlı hâkimiyeti fiilen son buldu.

Osmanlı idaresi Irak coğrafyasından çekildikten sonra Irak Türklüğü yepyeni bir tarih safhasına girdi. 1918’den itibaren önce İngiliz manda yönetimi (1918- 1921), sonra Irak Krallığı (1921-1958-) ve 1958’den itibaren kurulan cumhuriyet hükümetleri döneminde Irak Türkleri varlık mücadelesine girişmek zorunda kaldılar. Türkmenler bu devirde zorunlu göçler, keyfi idare, mallarına el konması, yargısız

Önder Saatçi

infazlar ve katliamlarla da karşı karşıya geldiler ve birçok katliamları da tattılar: 1924 Levi Katliamı, 1946 Gâvurbağı Katliamı, 1417- Temmuz 1959 Kerkük Katliamı, 1991 Altunköprü Katliamı. Ayrıca 16 Ocak 1980’de dört Türkmen kanaat önderi Necdet Koçak, Adil Şerif, Abdullah Abdurrahman ve Rıza Demirci’nin ¹ idam edilmesi Irak Türkmenlerinin varlığına yönelik başlıca soykırım hareketleridir (Küzeci, 2004: 33312-; El-Samanci, 1999: 203- 218; El-Hurmuzi, 2003 : 59 -65; 81 -104).

Irak Türkmenlerinin Osmanlı hâkimiyeti sonrasında karşı karşıya kaldıkları durum tarihte sık görülen hadiselerden değildi. Düne kadar içinde yaşadıkları muazzam bir Osmanlı toplumunun asli unsuru iken birden azınlık konumuna düşmüşlerdi. Gerçi Irak’ın ilk anayasa metninde Türkmenlerin (O zamanlar “Türkler” deniyordu.) Arap ve Kürtlerle birlikte Irak toplumunun üç etnik kurucu unsurundan biri oldukları (Özkan 2007: 72) yazılı olsa da bu anayasa hükmü hiçbir zaman tam anlamıyla hayata geçirilmedi. Bunda, Türkmenlerin Osmanlı kalıntısı oldukları düşüncesinin rolü pek büyüktü. İngiliz siyaseti Irak topraklarındaki petrole göz dikmiş, bölgede kesin bir hâkimiyet kurmak için en başta Türkmenlerin Osmanlı’yla bağlantısını kesmeye yönelmişti. Daha Lozan’da ve Musul vilayetinin geleceğinin konuşulduğu Lozan sonrası toplantılarda, bölgedeki Türk varlığının Orta Asya’dan göç etmiş bir kitle olduğunu, Anadolu Türkleriyle bu kitlenin bir ilişkisi olmadığı tezi dönemin İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Curzon tarafından en yüksek perdeden seslendiriliyordu. İsmet Paşa başkanlığındaki Türkiye Cumhuriyeti müzakerecileri ise İngiliz tezlerini bertaraf etmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Ancak kuvvet galip geldi ve 1926 Ankara Antlaşması’yla Türkiye Cumhuriyeti Irak’taki bütün haklarından vazgeçmek zorunda kaldı. Böylece Irak Türkmenleri artık kaderleriyle başbaşa idi. Bundan sonraki devirlerde Irak Türkmenleri artık Türkiye’den ciddi bir siyasi destek göremedi ve yukarıda adı geçen katliamlar yarım yüzyıl içinde Irak Türkmenlerinin âdeta günlük hayatının bir parçası hâline geldi.

Bu süreçte, Türkmenlerin Türkçe eğitim alıp alamayacağı meselesi de kendilerine tanınan vatandaşlık hukukunun paralelinde gelişti; Irak’taki siyasî-ideolojik çalkantılar, dünyada dönem dönem değişen siyasî dengeler ve Irak-Türkiye ilişkilerinin seyri, Türkmenler için

¹ Rıza Demirci’nin cesedi o zamanki Irak hükümeti tarafından ailesine teslim edilmemiştir. Bugün dahi nerede defnedildiği bilinmemektedir. Demirci’nin ağır işkenceler altında hayatını kaybettiği düşünülmektedir.

eğitim alanında bazı kazanımları ve kayıpları da beraberinde getirdi.

Yukarıdaki özet bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı sonrasında Türkmenlerin Irak devletinden öncelikli beklentileri, Irak içinde Türk kimliğiyle millî varlıklarını sürdürebilmelerine imkân tanınması ve bu yolda ana dilleri olan Türkçeyle eğitim alma haklarının kabul edilmesidir. Türkmenler bu talebi her dönemde canlı tuttular, ana diliyle eğitim alma meselesini millî kimliklerinin korunması yolunda tek çıkar yol gördüler. Bu yüzden kendilerine zaman zaman “bahşedilen” bazı eğitim ve kültür haklarını da büyük bir heyecanla ve ümitle kullanmaya gayret ettiler.

Irak Türkmenlerinin ana diliyle eğitim alma haklarının hukukî belgeleri ve dayanakları:

A. Irak Türkmenlerinin hak arama teşebbüsleri:

2830- Ağustos 1960 tarihleri arasında da Kerkük Öğretmenler Sendikasının birinci kongresinde, ilkokullarda Türkçeyle eğitime geçilmesi (1937’de kesintiye uğramıştı.) ve hizmet içi kurslarıyla öğretmenlerin Türkçe eğitim için hazırlanması kararı alınmıştır (Hürmüzlü 2003: 66 -67). Bu talepler o günkü Irak hükûmetine iletilmişse de bu teşebbüsten bir sonuç alınamamıştır. Kongrenin açılışında o zamanki Irak Eğitim Bakanı da hazır bulunmuştur (Hürmüzlü 2003: 66).

8 Mart 1963’te Ata Terzibaşı başkanlığındaki bir Türkmen heyeti Cumhurbaşkanı Abdüsselâm Arif’le görüşerek kendisine Türkmenlerin çeşitli taleplerini iletmıştır. Bu talep listesinin ilk maddesi Türkçe eğitimle ilgilidir (Şimşir 2004: 143).

8 Temmuz 1963’te İstanbul’daki Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Başkanı Necmettin Esin Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığına başvurarak Irak Türkmenleriyle ilgili bazı taleplerde bulundu. Bunlardan biri de Batı Trakya’da olduğu gibi Kerkük’te de bir Türk lisesi açılması talebiydi (Şimşir 2004: 149).

8 Nisan 1964 tarihinde Irak Türkmenleri Cumhurbaşkanı Abdüsselâm Arif’e bir muhtıra sunarak bazı taleplerde bulunmuşlar, bu taleplerden biri de Kürtlere tanınacak özerklik hakkının Türkmenlere de tanınmasıdır (Şimşir 2004: 153- 154).²

B. Türkiye Cumhuriyeti makamlarının teşebbüsleri:

2 Eylül 1960 tarihinde İhtilâl Hükûmetinin Başbakan Yardımcısı konumundaki Alparslan Türkeş Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığına bir yazı göndererek Irak Türklerine Türkçeyle eğitim alma hakkı ile ilgili Irak makamları nezdinde teşebbüste bulunulması konusunda Bakanlığın görüşünü sordu. Bakanlık bu meselenin daha müsait bir zamana bırakılması hususunda görüş beyan etti (Şimşir 2004: 137).

27 Haziran 1963 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi, Irak Dış İşleri Bakanıyla görüşerek, kendisine, daha önce Ankara’daki Irak Büyükelçisinin Irak Kürtlere verilecek özerkliğin bir benzerinin, Türkmenlere de verilebilmesi için Hükûmetlerince bir çalışma başlatıldığı sözünü hatırlatmış; Türk Hükûmetinin, bu hususun takipçisi olduğunu bildirmiştir (Şimşir 2004: 147).

C. Irak Hükûmetlerinin Türkmenlere vaatleri:

1922’de, Irak’ta yeni bir anayasanın yapılmasına ilişkin süreçte, Irak’la İngiltere arasında varılan anlaşmanın üçüncü maddesinde, ana dili Arapça olmayan diğer kavmiyetler gibi, Türkmenlerin de nüfusça fazla oldukları bölgelerde, ilköğretim kademesinde eğitim ve öğretimi Türkçeyle yapmalarına izin verileceği kaydedilmiştir(Hürmüzlü 2003: 20; Saatçi 2003: 198).

Kral Faysal da tahta çıktığı gün halka hitap ederken vatandaşlar arasında hiçbir şekilde ayırım yapılmayacağı konusunda taahhütte bulunmuş; bu taahhüdünü 11 Haziran 1935 tarihindeki konuşmasında da tekrarlayarak yerli dillerle eğitim ve öğretimin gerçekleştirilmesi hakkının arkasında olduğunu duyurmuştur (Hürmüzlü 2003: 2021-).

30 Mart 1932 tarihinde Başbakan Nuri Sait’in imzasıyla Irak Hükûmeti adına yayımlanan taahhütnamede Türkmenlerin ana dilleriyle eğitim verebilecekleri okulları açabilecekleri bildirilmiştir (Bekir 2009: 62).

13 Haziran 1963’te Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, Bağdat Büyükelçiliğine

² Türkmenlerin talep ettiği özerklik hakkı Türkçe eğitim almayı da kapsamaktadır.

gönderdiği bir talimatnamede, Irak'ın Ankara Büyükelçisinin, Kürtlere, içinde Kürtçe eğitim hakkı da olan bir özerklik tanınacağına dair bir beyanatta bulunduğunu Türkmenlere de Kürtlere tanınan bu gibi hakların verilmesi için Irak Hükûmetince bir çalışmanın başlatılmış olduğunu duyurmuştur (Şimşir 2004: 144).

8 Eylül 1964 tarihinde, Türkiye'nin Bağdat Büyükelçiliğinden Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığına, resmî bir yazıyla, Irak makamlarınca Türkmen Kardeşlik Ocağına Bağdat'ta, ilkokul seviyesinde bir Türk okulu açtırılmasına ve zamanla bu okula orta ve lise kısımlarının eklenmesinin düşünüldüğüne dair bir bilgi ulaştırılmıştır (Şimşir 2004: 159160-).

8 Temmuz 2004 tarihinde yayımlanan Irak Geçiş Dönemi Yönetimi Kanunu'nun 9. maddesinde de Türkmenlerin kamuya ait okullarda, eğitimcilik esaslarına uygun olarak ana dilleriyle eğitim ve öğretim faaliyetlerini gerçekleştirebilecekleri kayda geçirilmiştir (Bekir 2009: 61).

D. Irak Hükûmetlerince Türkmenlere verilen eğitim ve kültür hakları:

21 Mart 1925'te hazırlanan ilk Irak Anayasası'nın 16. maddesinde nüfusunun çoğunun Türk olduğu bölgelerde ana dili Arapça olmayan toplulukların, bu arada Türkmenlerin, okullarda kendi ana dilleriyle eğitim öğretim işlerini yürütebileceği hükme bağlanmıştır (Hürmüzlü 2003: 27; Akbudak 1965: 13; HH 2003: 168).

1 Haziran 1931'de yayımlanan 74 sayılı Mahallî Diller Kanunu'nda da Türkmenlerin nüfusça çoğunlukta oldukları yerleşim yerlerindeki okullarda Türkçeyle eğitim almaları hukukî güvenceye kavuşturulmuştur (Hürmüzlü 2003: 23).

Irak'ın Milletler Cemiyetine üye olmasının hemen ardından, 30 Mayıs 1932 tarihinde yayımlanan bildirinin 8. maddesinde ana dili, resmî dil Arapçadan farklı olan toplulukların çocuklarına Irak eğitim sistemi içinde ana diliyle eğitim alma hakkı tanınmıştır (Saatçi 2003: 202).

29 Mart 1946 yılında Irak'la Türkiye arasında imzalanan dostluk ve iş birliği anlaşmasına bağlı olarak 3 numaralı protokolün 3. maddesinde Irak'taki ticaret okullarında Türkçe, Türkiye'deki ticaret okullarında ³ Arapça okutulacağı hususunda anlaşmaya varılmıştır (Şimşir 2004: 118).

24 Ocak 1970 tarihinde Devrim Komuta Konseyi tarafından yayımlanan 89 sayılı kanun hükmündeki kararnameyle Irak Türklerine içinde, ilköğretim kademesinde Türkçeyle eğitim alma da bulunan bazı kültür hakları tanınmıştır (Saatçi 2003: 236237-; Hürmüzlü 2003: 75- 76). 2006'da yürürlüğe giren yeni Irak Anayasası'nın 4. maddesinin 1. bendinde de bütün Irak vatandaşlarına kamuya ait eğitim kurumlarında, eğitim kurallarına uygun olarak ana dillerini öğretme ve öğrenme hakkı tanınmıştır (Bekir 2009: 61). ⁴ Aynı anayasa'nın 122. maddesindeki "Bu anayasa Türkmenler, Keldaniler, Süryaniler ve diğer topluluklar gibi çeşitli milliyetlerin idarî, siyasî, kültürel ve eğitimle ilgili haklarını güvence altına alır. Bu hususlar kanunla düzenlenir." ifadesiyle de Türkmenlerin kendi dillerinde eğitim alma hakları bir kez daha tescil edilmiştir.

19252003- yılları arasında Irak Türkmenlerinin ana diliyle eğitim uygulamalarına ve sorunlarına toplu bakış ve bazı değerlendirmeler:

Nüfusları bugün üç milyona yaklaşan Irak Türkmenlerinin, Irak'ta üçüncü büyük nüfusu teşkil etmelerine rağmen, yukarıda zikredilen hak ve hürriyetlere tam manasıyla kavuştukları söylenemez. Irak Türkleri, her dönemde bu meseleye temel insan hakları ve hürriyetleri açısından bakmalarına, Türkçeyle eğitim almayı bir kültür meselesi olarak görmelerine rağmen Irak hükûmetleri meseleyi daima birtakım siyasî hesaplara konu etmiş; sonraki yıllarda, Irak'ta Türkmenlerin hangi dille eğitim alacakları meselesi bir ideolojik dayatma aracı hâline getirilmiştir. Bir başka deyişle, 20. yüzyıl boyunca, Türkmenler Türkçe eğitime sarılarak diğer bütün kavmiyetlerle barış içinde; ama bununla beraber "Türk" kimliğini taşıyan Irak vatandaşları olarak yaşamayı hedeflerken Irak hükûmetleri Arap ırkçılığının her çeşidini icra ederek Türkmenlere karşı koyu bir Araplaştırmayı reva görmüşlerdir. Halbuki Irak Türkmenleri hiçbir devirde Irak'ın millî bütünlüğünün çözülmesi yolunda herhangi bir siyasî faaliyette bulunmamışlardır. Irak Türkmenleri hiçbir zaman Irak üzerinde emperyalist emeller besleyen Batı ile iş birliğine girmemişlerdir. Buna rağmen Irak Türkmenlerinin her

³ Yazar ticaret okullarının hangi kademedede olduğundan söz etmemiştir.

⁴ Ayrıca bkz. <http://www.kerkukvakfi.com/makaleler.asp?id=1115> (Erişim tarihi: 13 Haziran 2012).

türlü sosyal ve hukuki arayış ve girişimi Turancılık suçlaması ve devlet terörüne varan şiddet uygulamalarıyla karşılanmıştır. Bu hususları aşağıda, “Krallık dönemi” ve “Cumhuriyet dönemi” alt başlıkları altında daha etraflı bir şekilde açıklamaya çalışacağız:

Krallık dönemi:

Irak devletinin Türkmenlere karşı takınmış olduğu ırkçı tavrın arkasında, Krallık döneminin kudretli başbakanı Nuri Sait vardır. Nuri Sait aslında eski bir Osmanlı subayıydı ve çok iyi derecede Türkçe bilmekteydi. Ancak Irak’taki Krallık rejiminin geleceği İngiliz politikalarına hizmet etmeye bağlıydı. Ona göre, Abbasiler çağında Türklerin Irak’ı idare ettiği gibi Irak Türkmenleri de bir gün gelip Irak’ın idaresini ele alabilirdi. Bu yüzden onlara fırsat verilmemeliydi (Demirci 1990: 52). İngilizlerin geliştirdiği bu düşünce tarzı Irak’ta Krallık yıkıldıktan sonra da kalıcı bir politika hâline geldi. Öte taraftan, Irak’taki Osmanlı idaresi sona ermesine rağmen Türkmenler 1931 yılına kadar Türkçe eğitime bir şekilde devam etmişlerdir. Ancak 20’li yılların başında, sürdürülmekte olan Musul vilâyeti üzerindeki görüşmeler sırasında ve Birinci Faysal’ın göstermelik bir referandumla Kral olarak ilân edilmesi sürecinde Türkmenler tamamen Türkiye’nin tarafında yer almış; hatta, Kerkük’te referandumu boykot etmişlerdir. Bütün bunlar Türkmenlerin eğitim faaliyetlerine olumsuz etkilerde bulunmuş; hele, 1921’de Irak’a kral olan Birinci Faysal’ın Kerkük’ü ziyareti sırasında Meslek Lisesi öğrencilerinin protesto gösterilerinde bulunması bu okulun kapatılmasına, öğrencilerinin de dağıtılmasına sebep olmuştur (Samancı 1999: 111). Bu hadise Irak’ta Türkmen eğitime vurulmuş ilk darbedir.

Yukarıda belirtilen 30 Mart 1932 tarihli taahhütname de Irak’ın Milletler Cemiyetine üye olma talebini bu örgüte iletmesi üzerine Cemiyet’in, Irak’tan, ülkesindeki farklı kavmiyetlerin ve azınlıkların temel haklarını güvenceye kavuşturmasını istemesi üzerine verilmiş; fakat Türkmenlerce yeterli ilgiyi görmemiştir. Çünkü bu belgede Türkmenler 1925 Anayasası’ndaki gibi kurucu bir unsur olarak değil, bir azınlık olarak ele anılmıştır (Hürmüzlü 2003: 22). Nitekim, daha 1930-1931- ders yılından itibaren, hiçbir hukukî gerekçeye dayandırılmadan Kerkük’ün ilçelerinde Türkçe eğitim veren okulların eğitim dili Arapçaya çevrilmiş; Kerkük merkezinde de ana diliyle eğitim uygulaması haftada bir saatlik Türkçe dersine hasredilmiştir. Bu keyfi uygulamalarla ana diliyle eğitim ana dili öğretimine dönüştürülmüş; Türkçe, eğitim sistemi içinde bir yabancı dil dersi gibi değerlendirilmiş; 1937 yılında ise Kerkük merkezindeki bu kısıtlı uygulama da kaldırılmıştır (Saatçi 2003: 207; Bekir 2009: 62). A. Kadir Samancı’ya göre, Türkçe eğitimin kaldırılması 1936 yılında Mahallî Diller Kanunu’nun lağvedilmesiyle ilgilidir (Samancı 1999: 112). Ancak, Irak makamları bununla da yetinmeyerek Türkmenler arasında temel hakların elde edilmesi için Türkmen toplumunu bilinçlendiren ve 74 sayılı Mahallî Diller Kanunu’nun uygulanması yönünde faaliyet yürüten öğretmenleri ve bazı devlet memurlarını Nasiriye ve Basra gibi uzak güney illerine sürmüştür (Hürmüzlü 2003: 53). Irak’ın Türkmenlere verdiği Türkçe eğitim hakkını geri almasının ardında, 1939’da Hatay’ın ilhakıyla neticelenecek Türk politikalarının önünü kesme amacı da yatmaktadır. O tarihte Iraklı yetkililer, Hatay’ın hızla Türkiye’yle bütünleşmeye doğru gittiğini görerek, Irak Türkmenlerine verilmiş olan hakların, Irak’ın bu bölgesinde yeni bir “Hatay” doğuracağı zehabına kapılmışlar ve Türkmenlerin o tarihe kadar edinmiş oldukları haklarının üzerine bir sünger çekmeyi tercih etmişlerdir (Şimşir 2004: 21, 112- 113). Bu da Irak makamlarının ve o tarihlerde Irak’ı güdümünde bulunduran İngiltere’nin Türkmenlere karşı samimiyetsizliklerinin ve ne kadar art niyetli olduklarının bir delilidir.

1950’ye geldiğindeyse Türkmen çocuklarının devam ettiği okullarda eğitim dili Arapça olmasına rağmen dersler Türkçe anlatılmaya devam ediliyordu. ⁵ O yıl Irak makamlarınca Kerkük İl Eğitim Müdürlüğüne ve Türkmen ilçelerindeki eğitim müdürlüklerine bir genelge gönderilerek bu uygulamaya son verilmesi istenmiş, 1954’te de içinde pek çok Türkçe kitap ve süreli yayın bulunan Tuzhurmatı Halk Kütüphanesi kundaklanmıştı (Hürmüzlü 2003: 53).

⁵ Türkmen çocuklarının devam ettiği okullarda derslerin Türkçe anlatılması 1975 yılına kadar devam süregelmiştir. Bu satırların yazarı da böylesi bir eğitim geleneği içinde ilk tahsilini tamamlamıştır.

Cumhuriyet dönemi:

Irak'ta 14 Temmuz 1958 devrimiyle cumhuriyete geçildikten sonra Krallık döneminden kalan Irak Anayasası üzerinde pek çok tadilat yapılmıştır. Ancak, 2006 anayasasına gelinceye dek hazırlanan cumhuriyet anayasalarından hiçbiri 1925 anayasasıyla kabul edilen "Irak'taki farklı kavmiyetlerin ana dilleriyle eğitim alma" hakkını içermemiştir. Bu dönem anayasalarında vatandaşların eğitim alma hakkı devletin güvencesi altına alınmakla beraber (Hürmüzlü 2003: 27) aynı süreçte Irak'ta Komünizmin hızla yayılması Türkmenlerin ana diliyle eğitim almaları meselesinin önünde en önemli engel hâline gelmiştir.

Abdülkerim Kasım devri diyebileceğimiz Irak'ın bu ilk cumhuriyet yıllarında (1958-1963-) Irak Komünist Partisi bütün illerde sivil toplum kuruluşlarına hâkim durumdadır. Aynı hâkimiyeti Kerkük'te de kurmak istemektedir. Komünistler bu hedeflerine ulaşmak için ilkin Türkmenlerin ileri gelenleriyle temaslarda bulunmuşlarsa da Komünizmle hiçbir zaman barışık olmamış Türkmenler, Kerkük'te bu ideolojiye geçit vermemişlerdir. Türkmenlerin Komünizme karşı duruşu onların milli ve dinî hassasiyetleriyle açıklanabilirse de bu tutumun bedeli kendilerine çok ağır ödetilmiştir. Bir kere, Kürt Parti Partisinin ⁶ ve komünistlerin Türkmenleri sindirmek gayesiyle giriştikleri 14 Temmuz 1959'daki büyük katliamdan (Hürmüzlü 2005: 125179-; Samancı 1999: 135182-) sonra Türkmenlerin Irak'ta ne kadar sahipsiz oldukları iyice ortaya çıkmış; ana dilleriyle eğitim almak bir yana Beşir, Âfak, ve Kerkük gazetelerinin yayını bile engellenmiş (Hürmüzlü 2003: 55, 59; Şimşir 2004: 131) Türkmenler can güvenliklerini dahi sağlayamamışlardır. Hatta, denebilir ki katliamın bir tetikleyicisi de Kerkük Öğretmenler Sendikasında Türkmen öğretmenlerin, diğer meslek odalarında Türkmen adayların, orta dereceli okullardaki öğrenci birliklerinde de Türkmen öğrencilerin seçimlerden galip ayrılmaları olmuştur (Samancı 1999: 140; Hürmüzlü 2003: 56). Türkmenlerin bu demokrasi başarıları Komünistler ve onlarla iş birliği içindeki bazı Kürt grupları tarafından hazmedilememiştir. Bu dönemde Kız Öğretmen Okulunda yaşanan ve o dönemin havasını yansıtan bir hadise Türkmenlerin eğitim alanında ne derece köşeye sıkıştırıldıklarının delilidir: 1 Mart 1959'da Kerkük'teki Kız Öğretmen Okulunda komünist eğilimleriyle bilinen müdirenin, öğrencileri okul bahçesinde toplayıp Türkmen kız öğrencilere Turancılık ve Türkiye'yle iş birliği içinde olma suçlamasında bulunması öğrenciler arasında galeyana sebep olmuş, ağız dalaşıyla başlayan olaylar arbedeye dönüşmüş, Türkmen gençlerinin de meseleye karışması ve okulu dört saat boyunca kuşatması sonucunda okul müdiresi binadan polis gözetiminde ayrılmak zorunda kalmıştır (Samancı 1999: 148).

Bu dönemin en önemli özelliği Kürtlere Kürtçe eğitim hakkı verilmesi hususunun Irak hükûmetinin gündemine alınmış olmasıdır. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti tarafından yakından takip edilmiş, Kürtlere verilecek ana diliyle eğitim alma hakkının Türkmenlere de verilmesi yönünde Irak makamları nezdinde çeşitli teşebbüslerde bulunulmasına karar verilmiştir (Şimşir 2004: 137138-). Kürtlerin bu şekilde Irak yönetimince kayırılmasının ardında, sol düşünceye meyilli olduğu bilinen Başbakan Abdülkerim Kasım'ın da önemli rolü vardır.⁷ Abdülkerim Kasım'ın, Kerkük'teki 2. Tümen Komutanı Nazım Tabakçalı'nın uyarılarını dikkate almaması ve iktidarı döneminde Kerkük'teki bürokrasi kademelerine yapılan çeşitli tarafgir ve partizan atamalar Kürtlerin ve komünistlerin önünü açmış ve kısa bir süre sonra yukarıda bahsi geçen 14 Temmuz (1959) Katliamı gerçekleşmiştir. 1961'de Molla Mustafa Barzani'nin başlattığı Kürt ayaklanmasıyla da Türkmenlerin beklediği Kürtçe eğitim hakkı bütünüyle rafa kaldırılmıştır (Şimşir 2004: 138). Hatta, bu dönemde Barzani güçleri Türkmen bölgelerinde Kürtçe konuşulmasını bile yasaklamaya kalkışmışlardır (Ertuğrul 2006: 143).

Aslında, General Abdülkerim Kasım 14 Temmuz 1958'de bir darbeye Krallık rejimine son verirken bütün kavmiyetlerin yeni Irak'ta kardeşçe yaşayacağı mesajını vermiş; Türkmenler de çeşitli kültür haklarına ve Kürtçe eğitime kavuşacakları ümidini beslemeye başlamışlardır. Ancak General Kasım'ın yukarıda sözü edilen tutumu Türkmenlere verilen sözlerin unutulmasına yol açmıştır. Nitekim, 14 Temmuz (1959) katliamından sonraki dönemde,

⁶ Şimdiki Kürdistan Demokrat Partisi.

⁷ Kürtlerle Komünistler arasındaki ilişki ve iş birliği Kerkük'teki Komünist Partisi örgütünün, Irak'ın kuzeyindeki bölge örgütünün bir şubesi konumunda olmasıyla ilgilidir (Samancı 1999: 152).

önceleri katliamı gerçekleştirenleri kınayan Kasım, bir müddet sonra suikaste uğrayınca ağız değiştirmiş; katliamı gerçekleştirenleri aklamaya çalışmış ve yaşananlardan o dönemde Arap milliyetçiliğiyle diğer Arap ülkelerine de örneklik eden Birleşik Arap Cumhuriyetini (Mısır-Suriye) ve Ba's Partisini sorumlu tutmuştur (Hürmüzlü 2003: 64; Şimşir 2004: 133). Türkmen katliamından suçlu bulunarak idam cezasına çarptırılan kişilerin cezaları da 1963 (23 Haziran) yılına kadar infaz edilmemiş, söz konusu idam cezalarının infazı Ba's Partisinin ilk iktidar dönemine kalmıştır (Hürmüzlü 2003: 65; Şimşir 2004: 135). Bütün bunlar, değişen siyasî güç dengeleri içinde Türkmen haklarının nasıl eridiğinin tipik bir göstergesidir. Bu arada, idam edilenlerin, Ba's Partisinin siyasî rakipleri olduğu da unutulmamalıdır. Ba's Partisi bu idamlarla bir taraftan rakiplerini tasfiye ederken diğer taraftan da Türkmenlere şirin gözükerek onları yanına çekmeye çalışmıştır. Bu devrenin Türkmenler açısından en kayda değer olayları ise 1 Şubat 1959'da Bağdat Radyosunda Türkmençe ⁸ yayının hayata geçirilmiş olması (Hürmüzlü 2003: 55) ve 1961 Mayıs'ından itibaren Kardeşlik dergisinin çıkarılmaya başlanmasıdır. Bununla birlikte, Abdülkerim Kasım zamanında ne Kürtlere ne de Türkmenlere ana dilleriyle eğitim alma hakkı tanınmamıştır.

Türkiye'yle Irak arasındaki diplomatik ilişkilerin en canlı olduğu ve Türk Dışişlerinin, Türkmenlerin Türkçe eğitim alması meselesine en çok önem verdiği dönem 1960'lı yıllara rastlar. Özellikle, Cumhurbaşkanı Abdüsselâm Arif'in iktidarda olduğu 1963-1968- yılları Türkmenlerin en az sorunlu devresidir. Buna rağmen, o yıllarda bile Türkmenlerin Türkçe eğitim talepleri yerine getirilmemiştir. Bu süreçte Irak hükûmeti meseleye, Kürt isyanını bastırmak için Kürtlere verilebilecek bazı özerklik tavizlerinin penceresinden bakarken Türk hükûmeti Kürtlerle Türkmenler arasında hak ve hürriyetlerde eşitlik prensibi çerçevesinde Irak Türkmenlerine benzer hakların verilmesi ve 1925 yılındaki krallık anayasasında Türkmenlere verilen hakların yeniden hayata geçirilmesi tezini savunmuştur (Şimşir 2004: 145, 153, 161, 181). Ancak, 1964'te Kürt isyanının hız kesmesi Türkmenlere Türkçeyle eğitim verilmesi meselesinin de askıya alınmasına yol açmış; bu durum Türkiye'nin teşebbüslerinin sonuçsuz kalmasını da beraberinde getirmiştir. Aynı dönemde Mısır'da ortaya çıkan Arap milliyetçiliğinin de Iraklı yöneticileri (Abdüsselâm Arif de bir Arap milliyetçisi idi.) etkisi altına alması Türkmenlere ana diliyle eğitim alma hakkının verilmesini bir başka bahara bırakmıştır (Şimşir 2004: 151-156, 152-).

24 Ocak 1970 tarihinde Türkmenlere verilen Türkçeyle eğitim alma hakkı ise Erşat Hürmüzlü'ye göre, Ba's Partisinin bazı siyasî mülâhazalarının sonucudur. Zira, Birleşmiş Milletler 21 Aralık 1965'te her türlü ırkçılığı kınayan bir karar almış; Irak da bu karara imza koymuştu. Ancak sürecin tamamlanması için kararın, üye ülkelerin her birinin yasama meclisinde de onaylanması gerekli olduğundan, o tarihlerde yasama meclisi konumunda bulunan Devrim Komuta Konseyinde Türkmenlere bazı kültür hakları ve bu cümleden olmak üzere, ilköğretim kademesinde ana diliyle eğitim alma hakkı tanıyan 24 Ocak 1970 tarihli ve 89 sayılı karar alınmıştır. Böylece Irak devleti o tarihe kadar Arap olmayan vatandaşlarının hukukunu çiğnediğine dair muhtemel bir töhmetten kurtulmuştur (Hürmüzlü 2003: 76-77). Buna rağmen Türkmenler o yıllarda bu kararı sevinçle karşılamışlardır. Buna göre, Kerkük'teki 124 ilkokuldan 104'ünde; ayrıca Tuzhurmatı, Kifri, Altunköprü ve daha birçok Türkmen yerleşim merkezindeki ilkokullarda derslerin Türkçeyle verilmesi kararlaştırılmış; söz konusu okullara Türkçe adlar verilmesi ve Türkçe eğitim müfredatı hazırlanmasıyla ilgili çeşitli adımlar atılmıştır. Fakat alınan kararların üzerinden daha bir yıl geçmeden Irak Hükûmeti il eğitim müdürlüklerine, sözde, Arapça eğitime dönülmesini talep eden hazır dilekçe örnekleri göndererek öğrenci velilerinin bunları imzalamasını istemiş; imzalamaya yanaşmayanlar tehdit edilmiş, baskı ve şantaja maruz kalmışlardır. 2 Kasım 1971 tarihinde Kerküklü Lise öğrencileri Türkçe eğitim üzerindeki baskıları ve Irak hükûmetinin engelleyici tutumunu protesto etmek için dersleri boykot ederken, Kerkük'teki Öğretmenler Sendikası üyeleri de yazılı bir açıklamayla boykotu desteklemiş; ancak Irak Emniyet güçleri boykota katılan öğrenci ve öğretmenleri tutuklayarak çeşitli işkencelere tabi tutmuştur (Hürmüzlü 2003: 77-79). (79'te ise Türkçe eğitime tamamıyla son verilmiştir.

⁸ Bağdat Radyosunda gerçekleştirilen yayın "Türkmençe" adıyla anılsa da yayının dili Türkiye Türkçesidir.

Öte taraftan, Aziz Kadir Samancı Türkmenlere verilen söz konusu hakların, aslında onları yutma ve yok etme plânının bir parçası olduğunu kaydetmektedir. Irak yönetimi Türkmenlere bu hakları vererek bir taşla iki kuş vurmaya amaçlamıştır. Bu yolla Ba's Partisi, bir taraftan Irak ve dünya kamuoyuna kendisinin ilerici ve demokratik bir parti olduğunu, Türkmenlere verilen hakların herhangi bir zorlamayla alınmadığı izlenimini verirken diğer taraftan Kürt ayaklanmasının bastırılması için zaman kazanmayı hedeflemiştir (Samancı 1999: 204205-). Bilâl Şimşir'e göre ise 70'li yıllarda Ba's yöneticilerinin ve bilhassa Saddam Hüseyin'in Türkmenlere karşı olumsuz tavır takınmasında Türkiye'nin Kıbrıs çıkarmasının da rolü vardır (Şimşir 2004: 112). Türkiye'nin bu askerî başarısı, ardından da Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulması, belli ki Irak yöneticilerini tedirgin etmiş veya Türkmenlere baskı için iyi bir bahane oluşturmuştur. O yıllarda Türkmenlere atfedilen en önemli suçun da Turancılık olduğu düşünülürse bu tez hiç de yabana atılmamalıdır.

Görüldüğü üzere, Irak Türkmenlerinin Türkçeyle eğitim alma hakları Irak makamları tarafından başlangıçtan beri birtakım siyasî manevraların içinde kaybolup gitmiştir. Kaldı ki 19252003- yılları arasında Türkmenlere zaman zaman verilen Türkçeyle eğitim alma hakkı ilköğretim kademesiyle sınırlandırılmıştır. Irak makamlarının bu tutumu meseleye sembolik bir anlam yüklediklerinin, Türkmenlerin ana dilleriyle eğitim almalarına bir hukuk konusu olarak bakmadıklarının göstergesidir. Hatta, eğitim hemen hemen her dönemde Irak yönetimlerinde Arap ırkçılığının ve Araplaştırmanın bir aracı olarak görülmüş; Türkmen çocuklarına, gençlerine okulda kendi aralarında bile Arapça konuşmayı dayatacak kadar ileri gidilmiştir. Bunu gerçekleştirmek için de Türkmen öğretmenler Kerkük dışındaki illere sürülürken yerlerine Arap öğretmenler tayin edilmiştir. Nüfus kayıtlarına ve istatistiklere bile müdahale edilerek, kendini "Türkmen" yazdırmanın bedeli bu Türk topluluğuna çok ağır ödetilmiş; gün gelmiş Türk çocuklarına Türkçe isim vermek bile suç sayılmıştır. Türkmen çocukları özellikle Saddam Hüseyin yönetiminde ana okullarından başlayarak her kademedeki eğitim kurumunda, Ba's Partisinin yan kolu olan çeşitli öğrenci kuruluşlarında ve gençlik merkezlerinde Arap ırkçılığını genç beyinlere işleyen marşlarla, sloganlarla bir cenderenin içine sokulmuşlardır. Kısacası, Ba's rejiminde eğitim tam anlamıyla bir Araplaştırma ve ırkçılık politikası aracı hâline getirilmiştir. O yıllarda Irak hükûmeti bu türlü uygulamalarla yalnızca Türkmenleri hedef almıyordu. Bütün bu yapılanlar bir taraftan Irak'ta iktidarı perçinlemek diğer taraftan da Arap âleminde Irak'ı lider konumuna yükseltmek gibi daha farklı gayelere de hizmet ediyordu. Irak'ta Ba's Partisinin güttüğü ırkçılık politikası Filistin sorununun Arap âleminin bir "kızıl elma"sı gibi algılanmasına yönelik dış politikanın hayata geçirilmesinde de önemli bir kozdu.

Ba's döneminde (19682003-) Irak Türkmenlerinin Türkçe eğitim almalarını engelleyen yalnızca Irak hükûmeti de değildi. Bu dönemde (70'lerin başında) Kerkük'ü kendi özerk bölgelerine katmak isteyen Barzani, kendisine bağlı güçleri de Kerkük'e ve ilçelerine sızdırmış; Kürtlerin göç ederek Türkmen bölgelerine yerleşmelerine yol açmıştır. Bu yayılma sırasında özellikle Kifri, Hanekin, Karatepe, Kümbetler ve Yayçı'da bulunan Türkmen okullarında Türkçe eğitime engel olunmuş, Türkmenler huzursuz edilmişlerdir (Şimşir 2004: 179). 1991'de Irak'ın kuzeyinde oluşturulan güvenlik bölgesinde (Erbil, Kifri) ise Türkmenler o tarihten beri kendi okullarını açarak 5 anaokulu, 11 ilkokul ve 5 lisede Lâtin harfleriyle Türkçe eğitim-öğretim uygulamasına geçmişler; ancak Türkmenlerin bu kısıtlı uygulamaları bile milletler arası meşruiyeti olmayan Kürt yönetimi tarafından sınırlandırılmaya çalışılmış, bu okullarda Kürtçe dersinin de verilmesi istenmiştir (Saatçi 2003: 276).

Bu dönemde Irak Türkmenlerinin bir diğer sıkıntısı da alfabe seçimi olmuştur. Zira, bu Türk topluluğu, Osmanlı döneminden beri, günlük konuşmalarında kendi yöre ağızını kullanırken yazıda Türkiye Türkçesini tercih etmiştir. Osmanlı'dan ayrıldıktan sonra da aynı geleneğe bağlı kalan Türkmenler, uzun yıllar boyunca edebiyat verimlerini Arap harfleriyle yayımlamış, zaman zaman elde ettikleri ana diliyle eğitim hakkını da eski yazıyla hayata geçirmişlerdir (HH 2003: 16; Ercilasun 1993: 113). Irak makamları Türkmenlerin anavatan Türkiye'yle olan bağını daha sağlam bir şekilde kuracak ve Türkçenin seslerine daha uygun olan Lâtin alfabesinin yerine Türkmenlere eğitim ve kültür alanında da Arap harflerini dayatmıştır

(Saatçi 1997: 155). Yalnızca 19641971- yılları arasında Bağdat'taki Türkmen Kardeşlik Ocağı tarafından yayımlanan Kardeşlik dergisinin bazı sayfaları Lâtin harfleriyle yayımlanabilmiş, 1971 sonlarında ise bu uygulama Irak Tanıtma Bakanlığınca sona erdirilmiştir (ÖS 2011: 22). Irak makamlarının Arap harflerinde ısrar etmesi yukarıda da ifade edildiği gibi, Irak'taki Türk varlığının Türkiye'yle değil, Orta Asya'yla irtibatlı olduğu tezine dayanıyordu (Saatçi 1996: 229; Hürmüzlü 2003:16; Ertuğrul 2006: 145).

Irak Türkmenlerinin Lâtin harflerini öğrenmesinde en önemli kurum Bağdat'taki Türkiye Cumhuriyeti Başkonsolosluğuna bağlı Bağdat ve Kerkük Türk Kültür Merkezleri olmuştur. 19691978- yılları arasında bu merkezlere ve bilhassa Kerkük'teki Türk Kültür Merkezine büyük bir ilgi gösteren Türkmenler burada hem Lâtin harflerini öğrenmiş hem de Merkez'in geniş kütüphanesinden ve diğer imkânlarından yararlanarak Türk kültürünü daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Denebilir ki Irak'ta Türkmenlere sınırlı bir şekilde verilen Türkçe eğitim alma hakkı, hiçbir zaman Kerkük ve Bağdat Kültür Merkezlerinin Irak Türkmenlerine sağlamış olduğu kültürel kazanımlarla mukayese edilemez. Zira, bu merkezlerde o yıllarda gerçekleştirilen Türkiye'nin millî bayram kutlamaları, Türkçe tiyatro, müzik, film gösterimi vb. faaliyetler Irak Türkmenleri arasında Türklük duygusunu hep canlı tutmuştur. Ancak, merkezlerin etkili çalışmaları o günkü Irak hükûmetinin işine gelmemiş; bu merkezlerden, Bağdat'taki açık tutulsa da Kerkük'teki kapatılmıştır.

Günümüzde Yunus Emre Enstitüsünün, Türkçenin öğretilmesi ve Türk kültürünün yayılması, sevdirmesi maksadıyla dünyanın birçok yerinde Kültür Merkezleri açtığını görmekteyiz. Yakın geçmişte tarafımızdan bu merkeze elektronik ortamda başvuruda bulunulmuş, Enstitü idaresinin Kerkük'te bir merkez açma gibi bir plânının olup olmadığı sorulmuş, ancak bir cevap alınamamıştır. Irak Türkmen çocukları günümüzde her ne kadar Türkçeyle eğitim alma imkânına kavuşmuşlarsa da ileri yaştakilerin Lâtin harflerini öğrenmeleri için Türkçe kurslarına bugün geçmiştekinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte, bilhassa Kerkük'te, Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı bugün yetişkinlere de Latin harflerini öğretmek için kurslar açmakta ve Türkçenin bu bölgede ayakta kalması sağlanmaktadır. 2003 sonrasında Irak Türkmenlerinin ana diliyle eğitim uygulamalarına ve sorunlarına toplu bakış ve bazı değerlendirmeler:

Selçuklu'nun, Osmanlı'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bir uzantısı gibi görüldüklerinden, her devirde Irak Türkmenlerinin varlığı Irak hükûmetlerince görmezden gelinmiş ve Irak'taki rollerinin her alanda kısıtlanması için türlü yollara başvurulmuştur (Demirci 1990: 52). Ancak ABD'nin işgali sonunda Irak'ta başlayan yeni dönemle birlikte, Irak Türkmenleri de kendilerini ifade edecek bazı imkânlar ve ortamlar bulabilmişlerdir. Her şeyden önce, Irak Türkmenleri, 1975'ten beri gasp edilmiş olan Türkçeyle eğitim alma hakkını uzun bir aradan sonra, bu dönemde, 2006 Anayasası ile yeniden elde ederek Kerkük, Bağdat, Erbil, Süleymaniye, Diyalâ, Musul, Telâfer ve Tuzhurmatı'daki (Selâhattin) birçok okulda ana dilleriyle eğitim veya ana dili öğretimi uygulamalarına başlamışlardır. Bununla birlikte, Irak Türkmen bölgelerindeki okullarda gerçekleştirilen eğitim öğretimin önünde daha başka sıkıntılar ve zorluklar da vardır. Irak Türkmenlerinin bugünkü eğitim sorunları daha ziyade uygulamadan kaynaklanan sorunlardır. Bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Ders kitaplarının öğrencilere zamanında ulaşmaması, kaliteli ve yeterli sayıda yardımcı ders aracının bulunmaması, kapsamlı sözlüklerin ve donanımlı kütüphanelerin bulunmayışı Irak Türkmen eğitiminin başlıca sorunlarından.
- Okul binaları yetersizdir. Aynı binada günün farklı saatlerinde Arapça ve Türkçe eğitim verilmektedir. Bu yüzden, şümül ⁹ okullarında Türkçe dersi haftada iki saatle sınırlandırılmıştır (Anwar 2012: 26). Bundan başka, okul binalarının çoğu eski ve tefrişatı da yıpranmış durumdadır.
- Ebeveynlerin Türkiye Türkçesine vakıf olmayışları Türkmen eğitimini dolaylı yönden etkileyen bir sorundur. Bunun yanında, Türkmen öğrencilerin birdenbire Türkiye Türkçesiyle ve Lâtin harfleriyle eğitim almaya başlamaları da eğitimden alınması beklenen verimi düşürmektedir (Anwar 2012: 26).

9 Bütün derslerin Arapça verildiği, Türkçenin de bir ders olarak okutulduğu okullar

- Çatışmaların devam ettiği bölgelerde Türkmen aileler çocuklarını okula gönderememektedirler (Anwar 2012: 26). Telaar ve Tuzhurmatı gibi bölgelerde IŞİD'le mücadele tamamlanmasına rağmen bu ilçelerdeki tahribat bütünüyle giderilememiş, yöre ahalisi Türkmenler bütünüyle evlerine dönememişlerdir. Bu da Türkçe eğitimin büyük ölçüde aksamasına sebep olmuştur.

- Irak Türkmen okullarının bir başka sorunu da bilhassa branş öğretmenlerinin Türkiye Türkçesini ders anlatımında yeterince kullanamamasıdır. Çünkü her ne kadar bölgedeki insanların ana dili Türkçe olsa da Irak Türkmenleri daha çok Azerbaycan Türkçesine yakın bir şiveyle konuşurlar. Kaldı ki Türkmen öğretmenler eğitimlerini Arapçayla edinmişlerdir. Bu lehçe farkı da Türkçe eğitime dolaylı yünden köstek olmaktadır.

- Irak Türkmen eğitime öğretmen yetiştiren akademik öğretim kurumlarının da bazı sıkıntıları bulunmaktadır. En başta bu yükseköğretim kurumlarında yeterli sayıda ve nitelikte öğretim üyesi bulunmamaktadır. Bu yüzden Köysancak'taki (Erbil) üniversitede bulunan Türk Dili ve Edebiyatı bölümü kapatılmıştır. Erbil Eğitim Enstitüsündeki Türkçe Eğitimi bölümü ise Kuzey Irak yönetimince lâğvedilmiştir.

- Mevcut Irak hükümeti Türkmenlerin ana dilleriyle eğitim almalarına şimdilik ses çıkarmasa da bu hususta ciddi bir destek de vermemektedir. Meselâ, merkezî hükümete bağlı Türkmen Eğitimi Genel Müdürlüğü kâğıt üzerinde kurulmasına rağmen hâlâ faaliyete geçmemiştir.

- Türkmen esas ¹⁰ okullarına giden öğrenci sayısının hâlâ Arapça eğitim veren şumul okullarına giden öğrenci sayısından az olması da düşündürücüdür. Soruşturmalarımıza göre, Türkmenlerin önemli bir kısmının, bu okulların geleceğinden kaygılı olduklarını söyleyebiliriz. Türkmen toplumu içindeki dedikodu ve menfi propagandanın da bu okullara olan ilgiyi azalttığı bildirilmektedir (Anwar 2012: 26). Nitekim, Bazı Türkmen ailelerinin, çalışkan çocuklarını daha çok Arapça eğitim veren şumul okullarına gönderdikleri de elde ettiğimiz bilgiler arasındadır. Bu durum, Türkçe eğitime Türkmen toplumunun yeterince inandırılmadığının göstergesidir. Bununla birlikte, son iki yılda bu konuda olumlu gelişmeler de vardır. Türkmen okulları son iki yılda önceki yıllara göre daha fazla öğrenci almıştır. Bunda 25 Eylül 2017'de gerçekleştirilen gayrimeşru Kürt referandumunun da etkisi vardır.

Teklifler:

- Irak Türkmenleri her alanda olduğu gibi eğitim alanında da Türkiye'nin etkili desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu desteğin kendilerine Irak devletiyle imzalanacak çeşitli alanlardaki anlaşmalarla etkili bir şekilde verilmesi gereklidir.

- İkili eğitim anlaşmalarıyla Türkiye'de daha fazla Türkmen öğrencinin orta ve yüksek öğrenim alması sağlanmalıdır.

- Türkiye üniversitelerinde Irak Türkmen eğitimi için belli sayıda öğretmen yetiştirilmeli veya Irak'ta öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarının sürekliliğinin sağlanması için bu gibi birimlerin, Türkiye'den gönderilecek akademik personelle takviye edilmesi gereklidir.

- Merkezi Ankara'da bulunan Türkmeneli Vakfının öncülüğünde, bugüne kadar 800 civarında Türkmen öğretmen Bilkent Üniversitesinde ve Yunus Emre Enstitüsünde hizmet içi eğitime alınmıştır. Bu gibi destekleyici hizmetlerin artarak devam etmesi gereklidir.

- Irak'taki Türkçe eğitim müfredatı mutlaka Türk eğitim uzmanlarının da katıldığı komisyonlarda, pedagojik ilkeler doğrultusunda hazırlanmalıdır.

- Türkiye, Irak Türkmen eğitime araç gereç ve kırtasiye yardımını düzenli ve plânlı bir şekilde gerçekleştirmelidir.

Sonuç:

2003 yılındaki Amerikan işgalinden sonra, işgalci gücün sömürgeci hesapları doğrultusunda, Irak'ta yeni bir siyasî yapılanma ortaya çıkmış; Türkmenler de bu süreçten bir ölçüde faydalanmışlardır. Saddam Hüseyin zamanında tamamen yasaklanmış olan Türkçe eğitim, 1991'den itibaren 36. paralelin kuzeyindeki "güvenli bölge"de, 2003 yılından bu yana da bütün Türkmeneli'de (Irak'taki Türkmen bölgeleri) uygulanmaya başlanmıştır. Daha önceki yıllarda bazı sınırlı Türkçe eğitim uygulamalarını Arap harfleriyle gerçekleştirmek zorunda kalan Irak Türkmenleri her türlü eğitim ve kültür faaliyetlerinde bugün artık

10 Arapça ve din dersi dışındaki bütün derslerin Türkçe verildiği okullar

Lâtin harflerini kullanmaktadırlar. Bu durum Türkmenlerin milli kimliklerinin korunması yolunda önemli bir kazanımdır. Ancak Türkçe eğitimin, Irak gibi resmî dili Arapça ¹¹ olan bir devlet bünyesinde ne derece sürdürülebileceği de ayrı bir sorundur. Nitekim, Irak'taki Türkçe eğitim her ne kadar Irak mevzuatı içinde yerini bulmuşsa da Irak devletince yeterli ölçüde desteklenmemektedir. Zaten, Irak'tan bu eğitim uygulamasını benimsemesini ve desteklemesini beklemek de hayalcilik olur. Buna rağmen, Türkmenlerin bu kazanımlarından feragat etmeleri söz konusu değildir. Zira, Irak'taki diğer kavmiyetler de bugün aynı hakları hem de ziyadesiyle kullanmaktadırlar. Hatta, Irak Kürtleri dünyaca resmen tanınmasa da bir devlet yapılanmasını dahi gerçekleştirmiş; okullarında Irak'ın diğer bölgelerine göre bambaşka bir tarih dersi bile okutmaktadırlar. Böylesi bir ortamda Türkmenlerin de elde ettikleri eğitim ve kültür haklarının ne derece önemli ve vazgeçilmez olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Ancak şurası da bilinmelidir ki Irak'ın, bugün içinde bulunduğu durum (çok dilli eğitim ve federalizm) eğitimcilik ve devlet idaresi bakımlarından ideal değildir. Bu yapılanma ve işleyiş içindeki Irak gün gün siyasî bir parçalanmaya doğru sürüklenirken Irak toplumunun dokusu da zedelenmekte, bu ülkede eskiden beri kavmiyetler ve mezhepler arasında var olan çekişmeler, husumetler gittikçe derinleşmektedir. Oysa bir devletin temel varlığı olan milletin fertleri arasında dil, din, ortak tarih şuuru gibi müşterek manevî değerlerin kaim olması ve bunların süreklilik arz etmesi o devletin ayakta kalmasının en önemli şartıdır. Bu da hem resmî işlemlerde hem de eğitimde ortak ve tek bir dilin kabul edilmesiyle mümkündür. Bu gelişmeler ışığında istikbale bakıldığında Irak'ın bu sorunlarla emin bir geleceğe taşınması şüpheli gözükmemektedir. Türkmenler de bundan sonraki gelişmelerden mutlaka etkileneceklerdir.

KAYNAKLAR:

- AKBUDAK, Murat, Irak Türklüğünü Eritme Politikası, Ötüken, Temmuz 1965, Sayı 19, s. 13.
- ANWAR, İbrahim, Irak'ta Türkçe Eğitiminin Dünü ve Bugünü, Kardaşlık, Ocak-Mart 2012, Sayı: 53, s. 2226-.
- BEKİR, İsmet Abdulmecid, Hakki't-Turkman fi'l-İrak fi't-Ta'lim bi-Lugati'l-Um (Fi-Dav'i'l-Mevasiki'd-Duveliyeye ve'd-Desatir ve'l-Kavanini'l-İrakiyye), Kardaşlık, Ocak-Mart 2009 Sayı: 41., s. 6163-.
- DEMİRCİ, Nefi, Dünden Bu Güne Kerkük(Kerkük'ün Siyasi Tarihi), Baskı: Renk Ofset, İstanbul 1990.
- ERCİLASUN, A. Bican, Türk Dünyası Üzerine İncelemeler, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- ERTUĞRUL, Ümit, İrak Türkleri ve Türkiye, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.
- HÜRMÜZLÜ, Erşat, Et'Turkman ve'l-Vatani'l-İraki, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.
- HÜRMÜZLÜ, Erşat, Hakikatu'l-Vucudu't-Turkmani fi'l-İrak, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.
- (HH)HÜRMÜZLÜ, Habib, Kerkük Türkçesi Sözlüğü, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.
- (HH)HÜRMÜZLÜ, Habib, Irak'ın Hukuki Yapısında Türkmenlerin Yeri, Irak Dosyası II (Ali Ahmetoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan (der.), TATAV yayınları, İstanbul. 2003.
- KOÇSOY, Şevket, Irak Türkleri, Boğaziçi yayınları, İstanbul 1991.
- NAKİP, Mahir, Kerkük'ün Kimliği, Bilgi Yayınları, Ankara 2007.
- ÖZKAN, Nevzat, Türk Dilinin Yurtları, Akçağ Yayınları (2. baskı), Ankara 2007.
- (ÖS) SAATÇİ, Önder, Habib Hürmüzlü ile Kardeşlikten Kardaşlık'a, Kardaşlık, Temmuz-Eylül 2011, Sayı: 51, s. 2022-.
- SAATÇİ, Suphi, Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı yayınları, İstanbul 1996.
- SAATÇİ, Suphi, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi(6. cilt)(Yaşar Qarayev VAHİDOĞLU ile birlikte), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- SAATÇİ, Suphi, Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003.
- SAMANCI, Aziz Kadir, Et'Tarih'is-Siyasi li Turkmani'l-İrak, Daru's-Saki Yayınları, Beyrut 1999.
- ŞİMŞİR, Bilâl, Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler, Bilgi Yayınları, Ankara 2004.
- TERZİOĞLU, S. Sırrı, Tarihsel Süreç Çerçevesinde 2005 Irak Anayasasına Göre Irak Türklerinin (Türkmenlerinin) Hukuksal Konumları, Akademik Orta Doğu, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 158175-.

11 2006 Anayasası'na göre Irak'ın diğer resmî dili Kürtçedir.